מענדעלע מוכר ספרים

„שטריכן פון מיין ביאגראפיע"

פון [illegible] פון קינדער

[illegible] באַנד 18

רשימות לתולדותי

1889 - ed. Nokhum Sokolov

This was orig written in Hebr. Same year as [illegible] publ.

Born in a place in the Minsk Gubernia

מיין געבורט-שטעטל, קאַפּולי, איז אַ קליין שטעדטעל, וואָס געפינט זיך אין סלוצקער קרייז, מינסקער גובערניע. גאָר האָט דאָס שטעדטעל נישט געגלענצט מיט רייכקייט און פערמעגען און האָט עס נישט מזכה געווען מיט האַנדעל און געשעפט, נאָר דערפאַר האָט ער עס געגעבען די שיינע נאַטור, שיינע וועלדער און אַ שטיל לעבען, טאָהלען און שיינע פעלדער אַרום. מיין געבורטסטאָג איז אין ערגעץ נישט פערשריבען געוואָרען, אַזעלכע זאַכען האָט מען אַמאָל ביי אונז יודען נישט אין זינען געהאַט, בפרט נאָך אין די קליינע שטעדטלעך. ס'איז אָבער ביי מיר אָנגענומען, אַז איך בין געבוירען געוואָרען אין יאָהר 1836 און מיין פאַמיליע האָט בעשטימט מיין געבורטסטאָג דעם 20־טען דעצעמבער.

(But don't know for sure)

מיין טאַטע ז"ל, חיים־משה, איז געווען אַ זעהר חכבודיגער

*) איבערזעצט פון העברעאישען; געווען געדרוקט אין יאָהר תרמ"ט אין סאָקאָלאָוס „ספר זכרון".

lexicon of contemp. living Yidd. authors.

בעל-הבית אין זיין שטעדטעל און האָט געשמט אין אונזער
קאַנט מיט זיין תורה און דרך־ארץ, מיט זיין ברייט האַרץ און
מיט זיינע ידיעות און וועלטזאַכען. זיין צייט האָט ער איינ־
געטיילט: אַ העלפט פאַר גאָט—צו זיצען און לערנען פאַר זיך
און צו לערנען מיט אַנדערע אומזיסט. און אַ העלפט פאַר זיך—
פאַר זיינע זאַכען און פאַר קהלישע ענינים אין וועלכע ער האָט
עוסק געווען באמונה. דער אייבערשטער האָט מיין פאָטער מזכה
געווען מיט אַ כח-הדבור און ער פלעגט צייטענווייז האַלטען
שיינע דרשות און איז געווען אַ שטיק בעל מליצה אויף לשון
קודש. זיינע דרשות און בריעף געפינען זיך נאָך ביז היינטי־
גען טאָג ביי די איבערגעבליבענע פון זיינע פאַרערער און שע־
צער. מיך האָט דער פאָטער זעהר ליעב געהאַט און האָט מיך
אויסדערוועהלט פון אַלע קינדער מיך צו ערציהען אויף אַזאַ
אופן, וואָס קיינעם אין אונזער שטעדטעל האָט דעמעלסט גאָר
נישט געקענט איינפאַלען. ווען איך בין אַלט געווען זעקס יאָהר,
און האָב שוין געקענט לייענען עברי, האָט ער פאַר מיר גע־
דונגען איינעם פון די בעסטע מלמדים, ער זאָל מיט מיר לער־
נען תנ"ך און אויסלערנען מיר פסוק מיטן תרגום כסדר, און
דער מלמד יוסף ראובני (אַ ביסעל וועגען איהם וועט איהר גע־
פונען אין מיין ביאָגראַפיע געשריבען פון ל. בינשטאָק—אין
זשורנאַל „וואָסכאָד" פון יאָר 1884) איז געזעסען און געקנעלט
מים מיר ביז צוועלף שעה אין (מעת לעת, און נאָך דריי יאָהר
לערנען האָב איך געקענט די גאַנצע פיראונצוואַנציג ספרים פון
תנ"ך אויף אויסענווייניג און גאָטס תורה איז געווען ביי מיר
אין בויך.

און אַזוי ווי איך לעק נאָך די פינגער פון די זיסע ווער־
טער פון די געטלעכע נביאים, און געה אַרום מיט די גרויסע
געטליכע פאַנטאַזיעס, מיט די פון אייביג אָן, הייליגע גרויסע
בילדער האָט מיין מלמד מיך גענומען און מיך געבראַכט אין
די גרענעצען פון תלמוד, וואָס איז פון אייביג אָן דער ריעז,
דער עוג מלך הבשן אין דער גאַנצער וועלט-ליטעראַטור. אַז
איך בין אַהין אָנגעקומען, בין איך געווען ווי אַ מענש וואָס

קומט צום ערשטען מאָל אויף אַ גרויסען יריד, שטעהט ער
פערגאַפט און קען זיך גאָר נישט אָפּוואונדערען זעהענדיג די
אַלע מיני סחורות און אַ סך פערשידענע משונהדיגע זאַכען.
און ער איז איבערראַשט הערענדיג דעם רעש און געטומעל
און געשרעה פון אַלע זייטען. קויפער און פערקויפער, מעק־
לערס און סוחרים איילען זיך מיט גרויס רעש און דער חשק
און תאוה פון מסחר בעפאַלט זיי: אַלע לויפען פערהושט און
צעדרעהט, דער מיט זיין קריגעל און דער מיט זיין פעסעל,
איינער דעם אַנדערען שטופט, איינער דעם אַנדערען פרעגט,
איינער צום אַנדערען רעדט, ווינקען מיט די אויגען, אַלע טאָפּטשען
מיט די פיס, האַנדלען און וואַנדלען, דינגען זיך און רייסען
זיך און אַ געשרעה און געבערום איז אין דער מחנה! מיט דעם
כח-הדמיון מיינעם האָב איך צוגעגעבען אַ געשטאַלט
אַלע זאַכען און אַ צורה צו אַלע וואָס האָבען זיך מיר בעווי־
זען אין תלמוד: דער „תנא-קמא" און דער „מאן דאמר" האָ־
בען מיר אויסגעזעהן ווי מענשען וואָס זענען גרויס ביי זיך,
קפּצנים מיט צעפלאַמטע פנימער; די „רישא" סיפא" און „מציעתא"
ווי ווייבער וואָס איינע די אַנדערע פערגינט נישט, איינע
שפּאַרט איבער די אַנדערע, די זאָגט: אַזוי, און די זאָגט: נישט
אַזוי: קריגען זיי זיך, שפּאַרען זיך און ס'איז קיין נחת נישטאָ.
און די—די „בוגרת" „איילונית" און „נערה שנתפתתה" און
זיי—דער „חרש" „שוטה" און „קטן" און „זב" מיט דער זבה",
אויך די „צוויי וואָס האַלטען דאָס קלייד" און „דער אָקס וואָס
האָט געשטויסען די קוה". דער -שור המועד" און „שור תם",
אַלע זעמען געשטאַנען ווי לעבעדיג אין מיין פאַנטאַזיע, יעדער
איינציגער מיט זיין געשטאַלט און משונה'דיגען קאָליער. זייער
אַלעמענס שפּראַך האָב איך טאַקי באַלד פערשטאַנען, ווי נאָר
איך האָב זיך מיט זיי בעגעגענט, ווארום פון דער יוגענד האָב
איך זיך שוין אויסגעלערענט צו פערשטעהן דאָס תרגום-לשון,
אָבער אַ סך פון זייערע רייד זיינען פון מיר געווען פאַרהוילען.
דאָס אַלץ אָבער, איז נאָר געווען אין אָנפאַנג, ווי נאָר איך
בין אַריינגעקומען אין „טויער" פון תלמוד, נאָר מיט דער צייט

האָב איך זיך צו איהם צוגעווינט און האָב איהם ליעב בעקו־
מען. האָב „געגנעלטיקט" אין דער טיפעניש פון „הלכה" און
האָב זיך מורא'דיג געוואונדערט פון די „טורעמס, וואָס פליהען
אין לופטען" און אויף די „בערג, וואָס הענגען אויף אַ האָר"
און נאָך אַזעלכע וואונדערליכע זאַכען אין שאַרפען פלפול.

ס'האָב ליב געהאַט צו שפּאַציערען אין גאָרטען פון
אגדה. דער דאָזיגער גאָרטען איז נישט ווי אַ פּראָסטען־גאָרטען,
וואָס האָט אַרום זיך אַ פּלויט מיט טהירען און ריגלען און זיי־
נע ביימער זענען הויכע, געפלאַנצט אויף זייערע בייטען יע־
דער מיט זיין מין, שטעהן אויסגעשטעלט אין גלייכע שורות
און די נאַטור איז דאָרט אַרומגעצוימט מיט קונציגע שטאַכע־
טען. נאָר ווי אַ גרויס ברייט פעלד פון וואַלד און תבואות וואָס
האָט נישט קיין סוף און קיין פּלויט, האָט נישט קיין סדר און
ס'איז אַ געדיכטע אויסמישעניש פון זיינע געוויקסען. דאָרט זע־
נען פאַרהאַן בלומען אָהן אַ צאָהל, פערשידענע משונה'דיגע
פלאַנצונגען וואַקסען אין אויסמישונג און זענען פּראָסט ווי דאָס
גראָז אין פעלד—די ליליע איז די ליליע פון טאָהל שרון, און
די רויז—איז די רויז פון די טאָהלען אַרומגעוואַקסען מיט גרין
גראָז. טויזענטער, מיליאָנען גראָזען און פאַר דיר איז אַ שלל
פון כּאַרבען, וואָס זענען צוזאַמענגעוועבט. די פאַנטאַזיע געהט
זיך אַרום אין דעם גאָרטען פראַנק און פריי און באַווייזט וואונ־
דער. אַמאָל נייגט ער דעם הימעל צו דער ערד און נידערט
אַראָב גאָטס רייטוואָגען און אַמאָל הייבט ער אויף די ערד ביז
צום הימעל, און מענשען מיט מלאכים קושען זיך.

ווען איך בין אַלט געווען אַ יאָהר צוועלף, האָב איך פער־
לאָזט דעם חדר. אין דער צייט איז געווען דער סדר פון מיין
לערנען אַזוי: נאָכן דאַווענען אין דער פריה, האָט מיין פאָ־
טער געלערענט מיט מיר אין בית המדרש משניות לויטן סדר,
בייטאָג בין איך דאָרט געזעסען און אַליין געלערענט. און אין
אָוונד—אַז איך בין אַהיימגעקומען און מיין פאָטער איז שוין
געווען פריי פון זיינע געשעפטען, האָט ער מיר געגעבען צו
פערשטעהן אַ בלאַט גמרא מיט אַלע מפרשים. און אויב ער האָט

צו מיר קיין צייט נישט געהאַט אין אָוונד—איז ער אויפגע־
שטאַנען בעגינען, האָט מיך אויפגעוועקט פון שלאָף און מיט
גרויס געפיהל זענען מיר ביידע געגאַנגען אין בית המדרש
אַריין לערנען תורה.

אמת טאַקי, אַ גרויסער צער איז פאַר אַ יונג קינד אויפ־
צושטעהן פון סאַמע געשמאַקען שלאָף, בפרט נאָך אין די ווינ־
טער־טעג, אָבער בדיעבד, נאָכדעם ווי איך בין שוין אויפגע־
שטאַנען און אַרויסגעגאַנגען פון שטוב האָב איך אין האַרצען
גרויס הנאה געהאַט, און מיין שכר—דער שכר פאַרן געהן און
פאַרן לערנען בעגינען, איז געווען זעהר גרויס: אַ געטליכע
שטילקייט איז אין אַלע גאַסען פון שטאָדט, וואָס איז פערזונ־
קען אין שלאָף; אויך די לבנה און די שטערען, וואָס שטעהן
אויפן הימעל האָבען דערוועקט מיין פאַנטאַזיע און איך האָב
אַ סך זאַכען געהערט און געזעהן. דעמעלסט האָב איך געזעהן
אין דער פאַנטאַזיע גבריאלן, וואָס קרעהט ווי אַ האָן און זאָגט
אָן אין די הימלען, אַז די נאַכט געהט אַוועק. די מלאכים אין
הימעל הויבען אָן צו שפּרינגען און טאַנצען און הויבען אָן צו
זאָגען שירה מיט אַ זיס געזאַנג. נאָך אַ ווײַלע און די טויערען
פון גן־עדן עפענען זיך מיט רעש און דער גרויסער גאָט געהט
אַהין אַריין. די מלאכים האָבען דערזעהן ווי גאָט האָט זיך
בעוויזען אין זיין הייליגקייט, און זיי זענען געבליבען שטעהן
אין גרויס ציטערניש, יעדער אויף זיין אָרט, ביי זיין מחנה,
קיינער בעוועגט זיך נישט מיט קיין פליגעל און קיינער לאָזט
נישט אַרויס קיין הויך. און פּלוצלונג און גאָט דונערט אויס
מיט שטאַרקייט און ער צעוויינט זיך, וויינען טוט ער אין דער
נאַכט אויף זיין בית המקדש, וואָס איז וויסט; אויף ירושלים
די שטאָדט, זיין קרוין, וואָס איז פערלאָזט; אויף זיין פאָלק,
די טייערע קינדער פון ציון, וואָס וואָגלען אַרום צווישען פרעמ־
דע פעלקער; און אויף דער שכינה, וואָס איז פערשעהמט, וואָ־
געלט מיט מיט זיי אין גלות און לייד פון זייערע ליידען. פון
זיינע אויגען רינען טרעהרען—און דאָס איז די טוי וואָס פאַלט
אויף דער ערד און די נאַכט־טראָפּענס אויף לאָקען... און דער־

הערענדיג גאָטס קול ווערען דערציטערט די צדיקים פון דער וועלט און צוזאַמען מיט די גוטע מלאכים וויינען זיי ביטער. און איך—טראַכטענדיג די אַלע פאַנטאַזיעס הייב אָן צו לערענען מיטן גאַנצען האַרצען. איך זינג זיס און ברום ביים לערנען, שפאַר אונטער די האַנט און זינג אויף אַ קול. מיין האַרץ גלוסט אין גאָטס תורה צו וויסען אַלע סודות פון תלמוד. און איך פאַרזינק אין איהם מיט לייב און לעבען.

דער אופן פון דעם לערנען האָט אויף מיר געווירקט אין צווייען: פון איין זייט, האָט ער געשאַרפט מיין שכל דורך טיעף איינטראַכטען זיך אין דינע סברות און מיר געמאַכט פאַר אַ שאַרפזיניגען, וואָס גריבעלט זיך און דערגרינטעוועט זיך און יעדער זאַך, צו פערשטעהן זי פשוט און אמת. און פון דער אַנדערער זייט, האָט ער דערוועקט מיינע געפיהלען און מיין פאַנטאַזיע מיט גרויסע, דערהויבענע פאָרשטעלונגען און האָט מיך צוגעגרייט אויפצונעמען בילדליכקייט און הייליג געפיהל. אין דער צייט האָב איך מעהר נישט פערמאָגט ווי נור די ד׳ אמות פון דער הלכה און מעהר פון תלמוד האָב איך גאָר ניט געוואוסט. די ספרים החיצונים האָב איך נישט געזעהן און האָב זיי אַפילו נישט געהערט און האָב נאָך נישט געוואוסט, אַז ס׳איז פערהאַן אַ ליטעראַטור, אַ טעאַטער און נאָך אַזעלכעס. וואָרום מיין געבורט־שטעדטעל איז אַן איינזאַמע נעסט פערוואָרפען אין איינעם פון די פערגעסענע ווינקלען וואו קיין פוס קומט נישט. און זייענדיג נאַאיוו האָב איך געמיינט, ווי דאָס יונגע הינדעלע אין איי, אַז די גאַנצע וועלט איז דאָ, פאַר מיר, און ווייטער פון קאַפולי איז אַ וויסטע מדבר: דאָרט געפונען זיך שוין די הרי חושך און דער סמבטיון מיט מאָדנע משונה׳דיגע בעשעפענישען. די קליינע הייזלעך אין מיין שטאָדט, זענען געווען אין מיינע אויגען ווי טייערע פאַלאַצען. און די שוהל מיטן קלויז—האָבען בישט זייער גלייכען אויף דער גאַנצער וועלט, נאָר דאָ רוהט די חכמה. און די שטאָדטלייט, זענען די אויסדערוועהלטע פון אַלע בעשעפענישען, אַלע חכמים מחוכמים, בפרט נאָך די דאָזיגע וואָס האָבען לאַנגע בערד און

זענען שוין אין די עלטערע יאָהרען. וואָרום איך האָב זיך דעמאָלט געהאַלטען ביי דער שיטה: דאָרט ווי ס׳איז דאָ עלטער. דאָרט איז אויך דאָ חכמה און תורה. און דער, וועמען גאָט האָט געבענטשט מיט אַ קוה אָדער מיט אַ ציעג איז ער רייך ווי קרח און וואויל איז זיין חלק אויף דער וועלט. דער שופר, אויך די קאַטערינקע, וואָס איז צופעליג מגולגל געוואָרען צו אונז אין שטעדטעל אַריין ווי אַ וואונדערלעכע זאַך, און די פראָסטע כלי זמר, וואָס האָבען געשפּיעלט ווען עס איז געווען אַ חתונה, דאָס איז די שענסטע מוזיק, אַז קיין שענערס איז גאָר נישטאָ, און וואויל איז דעם בעל תוקע וואָס קען בלאָזען אַז די הערצער ציטערען הערענדיג זיינע קולות.

תנ״ך האָב איך געקענט אָבער שרייבען האָב איך נאָך נישט געפּרובט. און אַז דאָס געטליכע געפיהל האָט זיך אין מיר דערוועקט, האָב איך דאָס נישט אויסגעגאָסען אין מליצה אויפן פאַפּיער, נאָר בין דעריבער געבליבען זיצען שווייגענדיג, געברומט און געשטורעמט האָבען אין מיר די געפיהל־כוואַליעס און אין דער שטיל האָט מיין האַרץ געוויינט אויף דעם: וואָרום איך האָב גערעכענט, אַז דאָס איז מעשה שטן, דער יצר הרע פיהרט דאָס אָן מיט מיר און מיט די זינדיגע טראַכטונגען איז ער מיר מבטל פון תורה לערנען. און כדי נצול צו ווערען פון איהם, האָב איך נישט געפונען קיין אַנדער עצה ווי דאַווענען און בעטען צו גאָט. עס זענען געווען טעג, וואָס פלוצלונג האָב איך זיך דערוועקט מיט אַ שטאַרק געפיהל, און זיך געטראַכט: בעט צו גאָט!...—און איך האָב מתפלל געווען.

מיט אַזעלכע תפלות האָב איך אויסגעדריקט מיין געפיהל, כ׳האָב אין דעם געפיהלט־ דאָס זיסקייט פון גן עדן—און ס׳איז מיר גוט געוואָרען. און דערנאָך, אויב דער מנוול, דער יצר הרע, האָט מיך אָנגעטראָפען האָב איך איהם געפיהרט אין די וועלדער, אויף די בערג און בערגלעך אין פעלד. דאָרט האָב איך פערברענגט די צייט אין נשמה־שטיקונג און קוקענדיג אויף די שענע נאַטור און איהר גרויסער פראַכט, און מיט דער צייט האָט זי מיך צוגעצויגען מיט איהר קלאָרקייט און שיינ־

קייט. איך האָב זיך פערליבט אין איהר און האָב זיך מיט איהר געפרייד ווי אַ חתן פרייד זיך מיט דער כלה. אַלע טאָג בין איך אַרויסגעגאַנגען אין פעלד אַריין צו זעהן מיין געליעבטע און פערברענגען אין ליעבשאַפט מיט דער דאָזיגער שענהייט. מיין ליעבע האָב איך געזוכט אין געדיכטען וואַלד און אין וועלדעל, אויפן גריגעם גראָז און ביי דעם טייכעל, און זי האָט מיר געוויזען אַלץ, וואָס זי פערמאָגט; האָט צו מיר געלאַכט אומעטום און איך בין געשפרונגען נאָך איהר אויף די בערג, געקלעטערט אויף די ביימער, בין אויך געזעסען צווישען די בייטען צו הערען דאָס שרייען פון די סטאַדעס, דער סאָלעוויי האָט פאַר מיר געזונגען און די שטים פון טורטעלטויב האָט זיך געהערט פון דער קאַפּעלע־פייגעל. אַלע האָבען שוין געזונגען דאָס ליעבעליד צו מיין שענהייט די הימלישע טאָכטער. און די ליעבע אין מיין האַרצען האָט דעמעלסט געברענט ווי פייער, אַ גייסטיגע ליעבע, אַ הייליגע ליעבע, וואָס האָט נישט קיין געשטאַלט פון קיין גוף, אַ פערבאָרגענע ליעבע צום גוטען, צום שענעם און דערהויבענעם — אַ ליעבע, וואָס ד׳ערפרייד דעם מענשען, קלייד איהם אָן מיט ענוה און מאַכט איהם פאַר פיין און גוט, פאַר אַ ליעבהאָבער פון מענשען און דערהויבט איהם איבער אַלע וואָכעדיגע זאַכען... דער סוד פון דער דאָזיגער ליעבע, און דאָס אויסגיעסען דאָס האַרץ דורך תפלה און געבעט, איז בעקאַנט צו די בעלי השיר די מענשען פון געפיהל. דאָס זענען געטליכע נאָטען, די צייכענס פון גאָט פון געזאַנג אין האַרץ פון זיינע אויסדערוועהלטע...

אַזוי בין איך מיר געזעסען רוהיג אין מיין נעסט, ביז איך בין אַלט געוואָרען דרייצעהן יאָהר. און איך האָב געמיינט אַז אייביג וועל איך בלייבען אין מיין שטעדטעל. אָבער נישט ווי איך האָב געמיינט איז געשען. פּלוצלונג איז מיין פאָטער געשטאָרבען, געשטאָרבען איז ער אין עלטער פון איינאונפערציג יאָהר און האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט אַ ווייב מיט קינדער אין גרויס אָרימקייט. פון גרויס נויט בין איך פערוואָגלט געוואָרען פון מיין היים און בין אַוועק וואַלגערן זיך איבער די

ישיבות אין די ליטווישע שטעדט, אין די נאָענטע און ווייטע. אַלץ וואָס מיט מיר האָט דאָרט פּאַסירט, וועל איך דאָ נישט דערציילן, וואָרום די פּאַסירונגען זענען זעהר פיל, און איך האָב בדעה צו שרייבען וועגען דעם אַ בעזונדער בוך, פאַר יודען אַנ׳אָנדענק פון זייערע ישיבות אין יענע צייטען. איצט וועל איך זאָגען נאָר דאָס, אַז איך האָב מקיים געווען אַלע זאַכען, וואָס זענען פאַרבונדען מיט תורה לערנען און געלעבט אין צער ווי תלמידי חכמים, מיט עסן טעג און מיט אַלע פּיטשעווקעס. אין סלוצקער ישיבה האָב איך געלערענט ביים בעוואוסטען רב ר׳ אברהם ברוך אין דער ערשטער מחלקה. פון דאָרט בין איך אַריבער אין דער עלטסטער מחלקה און בין געווען פון די תלמידים פון ראש ישיבה דעם חריף און למדן ר׳ מיכל מ״ס, דערנאָך בין איך אַריבערגעגאַנגען לערנען אין בית המדרש פון גביר ר׳ יונה און זיך געלערענט ביים גרויסען רב ר׳ אברהמ׳לע. אין סלוצק האָב איך געלערענט ביי די צוויי יאָהר. ס׳זענען געווען סבות וואָס האָבען גורם געווען און איך בין אַוועק קיין ווילנע און דאָרט האָב איך געלערנט ביים בעריהמטען ר׳ סנדרל, אין דער ישיבה פון ר׳ מעלה און אויך אין בית המדרש פון ווילנער גאון ר׳ אליהו ז״ל. דאָרט בין איך געזעסען און געלערענט יומם ולילה און בין אויף געווען אַ משמר אַלע נאַכט. קיין ווילנע בין איך געפאָרען, ווייל אַהין האָט מיך גערופען מיין קרוב דער גביר נחום־חיים ברוידע, וואָס האָט מיר מבטיח געווען צו זיין צו מיר ווי אַנ׳אייגענער טאַטע און מיך אויסהאַלטען. אָבער איך האָב דאָרט נישט לאַנג פערבראַכט און בין צוריקגעפאָהרען אַהיים.

אין דער צייט האָט מיין מוטער התונה געהאַט צו איינעם אַ מילנער אין דאָרף מעלניקי, אַ וויאָרסט צען פון קאַפּוליע. איז מיין מוטער מיט איהרע יונגערע קינדער אַוועק אין דאָרף אַריין צו איהר מאַן, און איך בין געבליבען אין שטאָדט עלענד און אַליין. אַ טרויריגער בין איך דעמעלסט אַרומגעגאַנגען און ס׳איז מיר מיאוס געוואָרען דאָס לעבען פון גרויס ווייטאָג און דערשלאָגענקייט, וואָרום איך בין נאָך אַ יונגעל,

האָב נאָך ווייניג יאָהרען און האָב צרות אָהן אַ שיעור. אַזוי בין איך. אַרומגעגאַנגען דערשלאָגען און געפאַלען ביי זיך, ביז מיין שטיפפאָטער האָט מיך גענומען צו זיך, און כּדי איך זאָל נישט עסען אומזיסט, האָב איך אַ פּאָר שעה אין טאָג געלערענט מיט זיינע קינדער.

דאָס הויז .וואו מיין שטיפפאָטער האָט געוואוינט האָט געהאַט אַרום זיך וועלדער, גרויסע גאָר אַלטע וועלדער, אין זיי האָבען זיך געפינען ווילדע חיות. די וועלף שרייען דאָרט צו פערצוקונג איבער די נעכט און אויך דער בער קומט אַהין ציייטענוויז. דאָרט געפונען זיך נעסטען פון פערשידענע פייגעל, וואָס צוויטשערען פון צווישען די צווייגען; דאָרט געפינען זיך ווילדע גענז און אַלע וואַסער־פייגעל, און זיי שרייען פון צווישען די גראָזען אויף די זומפען. און אַ גרויסער טייך ציהט זיך אויסגעקרומט און שניידט זיך דורך צווישען די ביימער פון וואַלד, פלייצט און שטראָמט ביז צו דער מיהל, דאָרט גיסט ער זיך אין וואַסערפאַל און טרייבט די רעדער מיט געברום און רעש, און פון רוישען פון דער מיהל און פון שטורמען פון וואַסער ווערען פערטויבט די אויערען.

אויף דעם איינזאַמען פערלאָזטען אָרט, האָט זיך צו מיר בעוויזען מיין מוזע, מיין געליבטע פון דער יוגענד, ווען איך בין געזעסען אין די ישיבות מיט די ארים־בחורים, און האָב שוין נישט געהאָפט איהר צו זעהן. זי האָט זיך צו מיר אַנטפּלעקט אין איהר גאַנצער פּראַכט און האָט מיך איבערגערעדט מיטן חן פון איהרע לעפצען צו געהן נאָך איהר אין וואַלד אַריין אונטער אַ פרישען בוים און זיסע רוהיגקייט, און זי האָט מיר געשלאָסען אַ בונד מיט די ביימער אין פעלד, מיט די פייגעל און די פּרוכפּערונגען פון דער ערד, און זי האָט מיך געלערענט צו פערשטעהן זייער שפּראַך און זיך צו צוקוקען צום אַרט לעבען זייערען. מיין האַרץ האָט געלעכצט צו די דאָזיגע חברים מיינע, וואָס האָבען מיר דערצעהלט זייערע אייביגע רעטענישען און אַ סך זאַכען וואָס געשען אין זייער וועלט, און זיי האָבען מיר דערצעהלט די גרויסקייט פון גאָט

Moved in w. step father + taught the children a few hrs. a day

In this place he found his muse, who enticed him into woods + introduced him to everything there — they told him their secrets.

וואָס האָט זיי בעשאַפען און טוט מיט זיי פיל גוטס. אויך אין האָב פאַר זיי אויסדערצעהלט מיינע געפיהלען. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב גענומען אַ פען אין האַנט אַריין אויף אויסצוגיעסען מיין האַרץ, און אויפן פּאַפּיער האָב איך פאַר זיי אויסגעזונגען אַ גיים „הללויה". דער טייך האָט מיך אַפּלאָדירט און די עכאָ פון די בערג האָט צו מיר הויך גערופען. מיין ערשטע פּאָעזיע געפינט זיך ביי מיר ביז היינטיגען טאָג און וועט קיינמאָל נישט זעהן די ליכטיגע וועלט, וויל דאָס איז נאָך נישט קיין צייטיגע פרוכט און ס'האָט אַ טעם ווי וואַלד־עפּלעך. און אַ וואונדערליכע זאַך: ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבען צו שרייבען און די ערשטע זאַך אויפגעשריבען— איז צו מיר געקומען דער שטן, דאָס איז דער אָבשפּעטער, וואָס געוועלטיגט איצט אין מיר אין געשטאַלט פון מענדעלע מוכר ספרים, און האָט מיך אָנגערעדט אָבצושפּעטען פון מענשען און אַראָבצורייסען די מאַסקע פון זיי. און איך האָב דעמעלסט אָנגעשריבען אַ דראַמע און גראַמען אויפ'ן שטייגער פון ספר „לישרים תהלה" פון רמ"ח לוצאַטו, כ'האָב אַפילו נישט געוואוסט, וואָס ס'איז אַזוינס אַ דראַמע און האָב נאָך קיינמאָל נישט געלייענט קיין ביכער פון דעם מין. אויך דער בוך מיינער איז בלויז אַ שטיפעריי און פול מיט פעהלערען אָהן אַ שיעור. דאָס איז דאָס אָבשפּעטען פון מיין יוגענד־שטן, וואָס האָט פון מיר געשפעט. און אויב עס טרעפט אַמאָל און איך רייץ זיך מיט מיין שטן און שפעט פון איהם אויף זיינע יוגענד פעהלערען, ענטפערט ער מיר אויך מיט שפּעטעריי און מיט עזות: צי ווייסטו דען נאָך נישט, אַז דער „עתיק־יומין" אַליין האָט נישט אַרויסגעבראַכט קיין פערטיגע זאַך פון זיין האַנד און אַלץ וואָס ער האָט בעשאַפען אויף זיין וועלט דאַרף נאָך בעאַרבייט ווערען? דאָס ענטוויקלען זיך איז אַן־אייביג געזעץ אויף דער וועלט. אַזוי איז עס און ווייס.

און דאָס רוהיגע פערברענגען מיינס איז אויך נישט געווען אויף לאַנג. ווי ס'זעהט אויס, איז אין הימעל אויף מיר נגזר געוואָרען, נאָך איידער איך בין געבוירען געוואָרען, צו

Luzatto's influence

* Satan came + tempted him to make fun of people

Seems that God wanted him to be a writer about the people + to travel around + see them.

זיין אַ שרייבער פאַר מיין פאָלק, פאַר אָרימען אומגליקליכען פאָלק, און גאָט האָט געוואָלט איך זאָל זיך בעקאַנען מיט די מנהגים פון מיין פאָלק און זיך צוקוקען צו זייערע מעשים, דעריבער האָט ער צו מיר געזאָגט: וואָגל פייגעלע איבער מיין וועלט, דער אומגליקליכער פון די אומגליקליכע און אַ יוד פון יודען וועסטו זיין אויף דער ערד! און דער ווינד האָט מיך אַ טראָג געטהון, האָט מיר שטאַרק געטרייסעלט און געטראָגען אויף די שטאַפּלען פון לעבען, געטראָגען און געטרייסעלט און אַ מלאך פון גאָט שטויסט אונטער. ער האָט מיר אַראָבגענידערט הינטען צו מיינע לײַדענדע ברידער און דער נידעריגסטער מדרגה, איך זאָל לעבען מיט זיי אַ לעבען פון צער און פיהלען זייערע וועהטאָגען, און פון זייער פיין האָב איך בעקומען פאַר מיר אַ דאָפּעלטע פּאָרציע. צייטענווייז האָט ער מיר אַרויפגעבראַכט גאָר אין דער הויך פון לעבען און מיר געמאַכט אַנ'אָרט צווישען אונזערע עשירים, די שטענדיג רוהיגע און צופרידענע, עלסטע לייט פון יודען, כדי צו זעהן זייערע פירעכצען און זייערע טועכצען, זייער האַנדלען און וואַנדלען—צו זעהן נאָר און נישט הנאה צו האָבען פון זייער גוטס.

פון דעמעלסט אָן, זינט גאָט האָט מיך פערבלאָנזשעט פון מיין שטיף-פאָטערס הויז, הויבט זיך אָן אַ נייע קאַפּיטעל אין בוך פון מיין לעבען, אַ קאַפּיטעל פון וואָגלענישען, נסיונות און גרויסע ליידען, און נאָכדעם נאָך אַ סך קאַפּיטלען פון מיינע לעבענס-פעפירונגען וואָס זענען איינגעוועבט אין יודישען לעבען און וועלען בעשריבען ווערען אין בעזונדערע ביכער און וועלען זיין לזכרון אין דער געשיכטע פון אונזער פאָלק און ליטעראַטור. איצט קענט איהר זעהן נאָר אַ ביסעל פון זיי: אַ רמז פון זיי קענט איהר געפונען אין מיין דערמאָהנטער ביאָגראַפיע פון ד"ר בינשטאָק, זעהט דאָרט.

איך היפּער איבער די קאַפּיטלען, שפּרינג איבער די געשעהענישען, וואָס האָבען פּאַסירט אין מיין לעבען און איך וויל איצט נאָר דערצעהלען, ווי אַזוי איך בין געוואָרען אַ יודישער שרייבער און וואָס פאַר אַ ציעל איך האָב פאַר מיר געהאַט, צו

וועלכען איך האָב געווידמעט מיין געדאַנק און פען, און וואָס פאַר אַ ביכער און אַרטיקלען איך האָב אָנגעשריבען.

די העבּרעאישע ליטעראַטור איז געווען אַ זעלטענע זאַך אין דער צייט פון מיין יונענד, קיין ביכער און צייטונגען טעגליכע, וואָכענטליכע, חודש'דיגע און יעהרליכע ווי עס ערשינען היינט, זענען דעמעלסט נישט ערשינען אויף צו דערוועקען דאָס געפיהל פון יודען און דערוועקען אין זייערע הערצער ליעבע צו אונזער הייליגער שפּראַך. און ס'איז נישט געווען קיין וועקער און ה'איז נישט געווען קיין קנאת-סופרים, זענען דערפאַר געווען ווייניג שרייבער. ווען איך האָב געוואוינט אין קאַמעניץ ביי מיין שווער אין הויז און אויך דערנאָך ווען איך האָב געגט מיין ווייב און געוואָרען אַ לערער אין אַ קאַזיאָנער שולע, האָב איך זיך אָבגעגעבען מיט פאָרשען און לערנען וויסענשאַפט און מיט גרויס מאַטערניש זיך עווערבען די ידיעות, וואָס האָבען מיר געפעהלט. ווען עמיצער זאָל מיר דעמעלסט געווען זאָגען, אַז איך וועל ווערען אַ מחבר ביי יודען וואָלט איך געמיינט, אַז דאָס לאַכט ער פון מיר. איך פלעג דאָך נאַאיוו מיינען, אַז די סופרים זענען אַלע געטליכע לייט און ווער בין איך וואָס איך זאָל אַזוי וויית דערגרייכען? נאָר דער צופאַל האָט מיך געמאַכט פאַר אַ מחבר און פלוצלונג, אומגעריכט איז עס געשעהען.

אין איינער אַ ווינטער נאַכט, אַ פערוואָלקענטע, נעפּעלדיגע פינסטערע נאַכט, ווען דער ווינד האָט געריסען, בין איך געזעסען איינזאַם אין מיין צימער און בין געווען זעהר טרויעריג און נידערגעשלאָגען. און כדי זיך מיט עפּעס צו פערנעמען און בערוהיגען מיין געמיטה, האָב איך גענומען די פען אין האַנד צו ענטפערען אַ בריעף איינעם אַ מלמד. און איך האָב מיט איין מאָל אָנגעשריבען זעהר אַ סך וועגען ערציהונג און פערשריבען אַ גאַנצען בויגען פּאַפּיער פון ביידע זייטען. צומאָרגענס האָב איך פון דאָרט אַ ביסעל איבערגעשריבען פאַר יענעם מלמד און דעם בויגן אַליין האָב איך צוועקגעוואָרפען אין אַ ווינקעל ווי אַ אומנוצליכע זאַך. אַ לאַנגע צייט איז זיך דער פערשריבענער

בויגען בעלעגען אין ווינקעל, ביז ער איז געקומען אויף עמי-
צענס הענד און ער האט זיך געוואלגערט אין שטוב פון איין
אָרט אויפ'ן אנדערען, און איך האב איהם שוין גאָר ארויסגע-
לאָזט פון זינען און האב איהם פערגעסען.

איינמאל און דער בריעף-טרעגער האט מיר געבראכט א
פערמאכטען בריעף פון אויסלאנד. און אז איך האב געעפענט
דעם בריעף און געווען זעהר טשיקאווע צו וויסען, ווער עס
שרייבט דאס צו מיר פון א פרעמד לאנד וואו איך האב נישט
קיין שום בעקאנטען, און פאר מיינע אויגען איז דער נומער 31
פון דער צייטונג „המגיד", ערשטער יאָהרגאנג, און עפעס ווי
בעקאנטע ווערטער שיינען מיר ארויס פון די שורות פון לייט
ארטיקעל אונטער'ן נאָמען—„מכתב על דבר החנוך"—וואָס איז
געדרוקט מיט גרויסע אותיות. און ווי איבערראשט בין איך גע-
וואָרען דערזעהענדיג אין סוף מאמר מיין נאָמען אונטערגעשריבען,
און הינטען געפינט זאן אנמערקונג, וואָס לויבט שטארק דעם
מאמר און זינגט אויף איהם דעם „הלל הגדול" בעטענדיג ביי
די געלעהרטע זיי זאָלען איהם איבערזעצען אויף אנדערע שפרא-
כען. איך בין געווען איינגאנצען צעטומעלט. און דער בריעף פון
„המגיד" אייגענטימער, ר' אליעזר ליפמאן-זילבערמאן, וואָס האט
מיר שטארק געלויבט און געפאָדערט פון מיר צו בעשענקען
איהם מיט מיין שרייבען אויך ווייטער און שליסען מיט איהם
און מיט זיין „מגיד" א „פריינדליכען בונד",—האט מיך נאך מעהר
פערוואונדערט, אבער אין גיכען איז מיר די גאנצע זאך קלאָר
געוואָרען: מיין פריינד און בעקאנטער, דער געלעהרטער מ"מ לע-
ווין. סעקרעטאר ביי יהושע גינזבורג, וועמען דער אויבענדער-
מאָהנטער בויגען איז שטארק געפעלען, האט איהם אוועקגעשיקט
צו א"ב גאָטלאבער ער זאָל אויף איהם זאָגען זיין מבינות, און
אויף אזא אופן איז ער אנגעקומען צו אייגענטימער פון „המגיד"
און ער איז אָבגעדריקט געוואָרען. ביידע אויבענדערמאָהנטע
געלעהרטע האָבען מיין דאָזיגען מאמר אין יענער צייט אריינ-
געשלאָגען ווי א טשוואָק אין דער העברעאישער ליטעראטור און

His letter was publ. without his knowledge

His friend sent it to Gottlober for an opinion & that's how it got in

איז געוואָרען דער אָנפאנג פאר אלע מיינע ווייטערדיגע ארבי-
טען אין דער דאָזיגער ליטעראטור.

כ'האָב זיך גענומען פערטראכטען איבער דער העברעאישער
ליטעראטור ביי אונז, צו וויסען ווי זי זעהט אויס און וואָס עס
געשעהט מיט איהר. כ'האָב געזוכט צו געפונען נוצליכעס, ווי-
סענשאפט און קלוגשאפט, פיינעס און שיינס, און נאָר זעהר
ווייניג פון דעם אלעם האָב איך אין איהר געפונען. א פוסטער
גאָרטען איז געווען די ליטעראטור אין יענער צייט. א פערלאָז-
טער גאָרטען אין הערבסט-צייט, ניטאָ קיין כרוכט, נישטאָ קיין
שמעקענדיגע בלומען און שיינע פלאנצונגען, די בלעטער פער-
וויאנעט און די ביימער שטעהן נאקעטע. וואו נישט וואו גע-
פינען זיך נאָכגעוויקסען און ווילדגעוויקסען און אלץ איז פער
לאָזט דאָרט. און די מחברים? די דאָזיגע וועכטער פון גאָרטען
ליגען דאָרט אין איהם, שטיל און רוהיג, שפילען זיך ארום ווי
נאאיווע קינדער און טרייבען קאטאָוועס, איינער לויבט דעם
אנדערען און איינער פון אנדערען האָט נחת.

אמת טאקע יענער און יענער (הה' א. צווייפעל) האָט זיך
אויסגעדריקט: „ פאר די יודישע סופרים זענען געקומען סטילע
רוהיגע צייטען, גוטע גליקליכע צייטען. ס'האָבען זיך אויסגע-
לאָזט די קריטיקער און ס'איז אוועקגעקומען דער מענשליכער
פערשטאנד זיי צו שטערען די רוה, צו שענדען זייער כבוד
אין רום, פון יעדעס בוך און זיין קדושה איז געוואָרען ווי א
צווילינג, דער נאָמען פון מחבר אין זיין חבור—ווי א טאטע
מיט א קינד".

אָבער ער האָט גערעדט וועגען די פערגאנגענע צייטען
און מיט זיין נישט איבערגעשפיצטקייט האָט ער עס אויסגעטייטשט
לשבח. און איך האָב -איינגעפינען אז זיינע רייד פאסטען אויך
פאר די יודישע שרייבער אין מיין יגענד און דאָס געטייטשט
לגנאי—וואָרום אזעלכע צייטען, וואָס דער מענשליכער פערשטאנד
איז אוועקגעקומען—זענען נישט קיין גוטע גליקליכע צייטען, און
די ליטעראטור, וואָס האָט נישט קיין קריטיקער און יעדעס בוך
און זיין קדושה איז א צווילינג, אזא ליטעראטור איז א גאָרטען

But times were bad—the lit. had no critics—such a lit. is a garden w/out someone to care for it.

אָהן אַ בעל־הבית. דאָרט פּאַשעט זיך דאָס קעלבעל און מאַכט אַ תל פון די זריעות, דער חזיר צוגראָבט איהם און קלייבע פּיקסעלעך פערדאַרבען די פּאַרזעצטע בייטען. און אַז איהר וועט קומען אין אַזאַ גאָרטען און דאָרט אַלץ צובּרעכען און צושטע־רען און נאָך לייגען אין די קעשענעס, איז קיין אומגליק נישט: וואָרום ער איז הפקר און איהר ווייסט, אַז איהר געפינט זיך צווישען יודען. קיינער זעהט נישט, קיינער איז דערביי נישטאָ. לית דין ולית דיין אַחוץ גאָט אין הימעל און קיינער וועט אייך קיין בייז וואָרט נישט זאָגען... וועגען די אַלע זאַכען האָב איך שטאַרק געטראַכט און דערפון איז אַרויסגעקומען מיין ספר:

משפט שלום (געדרוקט אין יאָהר תר"כ אין ווילנע), דאָס ספר וואָס טרעט שטאַרק אַרויס בעזונדערס קעגען מחבר פון ספר „מינים ועוגב" און איז אגב מרמז בכלל אויף אונזע־רע שרייבער, איז געקומען ווי אַ קויל אין דער מחנה רוהיגע שרייבער, וואָס זענען זיך געזעסען ווי ווייך אויף זיין הייוועץ, און איך בין ביי זיי געווען, ווי אַ מענש, וואָס איז געקומען שטערען זייער רוה „צו שענדען זייער כבוד און רוהם". און ס'איז געוואָרען אַ גרויס געשרעה אין דער עדה. אַ קריגערייא און אַ מלחמת סופרים אין די צייטונגען „המליץ" און „הכרמל", וואָס האָבען דעמעלסט אָנגעהויבען צו ערשיינען. און איך האָב נאָך מעהר אָנגעהויבען רעדען שטירדישע רייד און פון צייט צו צייט אַרויסגעטרעטען קעגען זיי מיט מיינע מאמרים, און אַ סך האָבען מיט מיר געהאַלטען און מיר צוגעגעבען מוט. צי בין איך גערעכט געווען און שטענדיג געטראָפען אין ציעל— וועגען דעם זאָלען אַנדערע משפטן, איך אָבער ווייס, אַז איך האָב אַריינגעבראַכט אַ גרויסע בעוועגונג אין אונזער ליטעראַטור: נאָך מיר האָבען זיך פון די יונגעלייט בעוויזען נייע קריטי־קער, וואָס האָבען אַרויסגעטרעטען קעגען די שרייבער, אַ סך פון די שרייבער האָבען זיך צוּאָפּגענומען אַ מוסר און זענען אַנדערש געוואָרען און די פּאָלעמיק צווישען די שרייבער איז געוואָרען דער לעבעדיגער גייסט אין דער ליטעראַטור און האָט צוגעצויגען אַ סך לעזער פון פאָלק.

צו לערנען דאָס פאָלק געשמאַק און וויסענשאַפט, אַריינ־צוברענגען דאָס פאָלקס־לעבען אין דער ליטעראַטור, כדי זי זאָל דערמיט בעליבט מאַכען ביים פאָלק, צו אַנטוויקלען און ברענ־גען נוצען—די דאָזיגע דריי זאַכען זענען ביי מיר געווען דער ריכטיגער ציעל, וועלכען עס דאַרפען שטרעבען די שרייבער.

כ'האָב געוואָלט מיטן גאַנצען האַרצען, אַז די שרייבער און דיכטער זאָלען נישט קלעטערען אין די הימלען מיט פוסטע פאַנטאַזיעס און זיך נישט באַנוצען צו זייערע טעמעס מיט די בנות לוט, פוטיפרע'ס ווייב און נאָך אַזעלכע נפשות און נאַ־רישקייטען, וואָס זענען שוין אויף דער וועלט נישטאָ. זיי זאָ־לען פאַר די לעבעדיגע דערצעהלען פון די טויטע; נאָר זיי זאָלען זיך אַראָפּלאָזען אויף דער ערד, זיך צוקוקען צום לע־בען פון פאָלק און וואָס עס טוט זיך ביי איהם אין שטוב און אין דער געזעלשאַפט און דאָס אַלץ איהם בעווייזען. זיי זאָלען זיך בעמיהען צו פערפיינערען זיין געשמאַק צו רעדען מיט אַ פיינער שיינער שפראַכע, זיי זאָלען איהם אויך געבען אַ גוטע לעקציע אין וויסענשאַפט כדי איהם צו מאַכען פערשטענדליך.

דערפאַר טאַקי האָב איך מיין ליטעראַרישע אַרבייט איינ־געטיילט אין דריי טהיילען און מיין ערשטע אַרבייט איז גע־ווען:

ספר תולדות הטבע, מדבר על שלושה דברים שעליהם העולם קים: על החי ועל הצומח ועל הדומם. כלם פקודים למשפחותם למיניהם במכפר שמותם וסגולותיהם ותועלתם. נעתק מספר החוקר הטבעי לענץ לשפת עבר. (וואָס רעדט אַרום די דריי זאַכען אויף וועלכע די וועלט איז געשטעלט: וועגען חי, צומח און דומם. אַלע צונויפגעשטעלט לויט זייערע מינים און משפחות מיט דער צאָהל פון זייערע נעמען, אייגענשאַפטען און נאַטורען איבערזעצט פון נאַטורפאָרשער לענץ אויף לשון קודש.)

דאָס ערשטע העפט:

בעלי החיים היונקים (זויג חיות) מיט אַכט זייטען צייכענונגען לייפציג תרכ"ב (1862)

און צוזאַמען מיט דעם האָב איך געפּרובט פערפאַסען אַ

ספור אויף אַ קלאָרען לשון־קודש, געשטיצט אויפן פאָלקס־גייסט און פאָלקס־לעבען פון מיין צייט, און פון דעם ספור האָב איך אַרויסגענומען איניגע קאַפּיטלען און דאָס אָבגעדרוקט מיט אַ איינפיהר־וואָרט אין אַ בעזונדער בוך אונטערן נאָמען

למדו היטב. ספור אהבים, וואַרשוי 1862, (?)

דעמעלסט האָב איך זיך אַזוי געטראַכט: איך קוק זיך צו צום לעבען פון מיין פאָלק און איך וויל איהם געבען ספורים פון יודישען קוואַל אויף דער הייליגער שפּראַכע, דער רוב אָבער פערשטעהט דאָך נישט די דאָזיגע שפּראַך און זיי ריידען אויף עברי־טייטש, און וואָס קומט אַרויס דעם שרייבער פון זיין גאַנצער אַרבעט און פון זיין דענקען אויב ער ברענגט דערמיט נישט קיין נוצען זיין פאָלק? די דאָזיגע פראַגע: פאַר וועמען אַרבעט איך? האָט מיך נישט געלאָזט רוהען און האָט מיך געבראַכט אין גרויס פערלעגענהייט: וואָרום די יודישע שפּראַך אין מיין צייט איז דאָך געווען אַ פּוסטע כלי, נישט געווען אין איהר קיין שום גוטע שיינע זאַך אַחוץ שפּעטעריי, נאַרישקייטען און פּלאַפּלערייען די אַרבעט פון נאַרישע לייט, וואָס האָבען נישט געקענט רעדען ווי מענשען און האָבען קיין שום נאָמען נישט געהאַט. און די ווייבער און די פּראָסטאַקעס האָבען דאָס געלייענט און נישט פערשטאַנען וואָס זיי לייענען, און די איבעריגע פון פאָלק־כאָטש זיי האָבען נישט געקענט קיין אַנדער שפּראַך, האָבען זיך שטאַרק געשעמט צו לייענען זי כדי נישט אַרויסצעווייזען זייער אָבגעשטאַנענקייט. און אויב איינער האָט נישט געקענט בייַשטעהן דעם יצר הרע און עפּעס געלייענט אויף יודיש, האָט ער אַליין געלאַכט און זיך פערענטפערט: אָט קוק איך אַריין אין די „ווייבערישע ביכלעך" וואָס עס לייענען די נאַרישע נקבות, אָט מאַך איך מיר אַ שפּאַס. און אונזערע שרייבער, די בעלי הלשון וואָס האָבען נאָר

*) אומעטום וואו עס געפינט זיך אַזאַ פראַגע צייכען, הייסט עס, אַז דאָס בוך האָב איך נישט ביי זיך און איך בין מסופק אין דער צייט פון ערשינען, און פערלאָז זיך נאָר אויף מיין זכרון.

אין זינען געהאַט די הייליגע שפּראַך און זיך נישט אינטערעסירט מיט'ן פאָלק־האָבען געקוקט אויף יודיש פון אויבען אַראָב און מיט גרויס שפּאָט. און אויב איינער פון צעהן האָט זיך אַמאָל דערמאָנט אָן דער „פערשאָלטענער" און האָט עפּעס וואָס אָנגעשריבען, האָבען זיי דאָס בעהאַלטען אונטער זיבען שלעסער, האָבען דאָס בעהאַלטען אונטער זייער הייליגען טלית, כדי זייער שאַנד זאָל נישט ענטפּלעקט ווערען און עס זאָל נישט שאַדען זייער גוטען נאָמען. און ווי גרויס איז דעריבער געוואָרען מיין פערלעגענהייט, אַז איך האָב זיך דערמאָנט, אַז אויב איך וועל מיר אַריינלאָזען אין דער „אומווירדיגער" וועט מיין כבוד זיך בעדעקען מיט שאַנד. איך האָב אויך אויסגעהערט די שטראָף־רייד פון מיינע פערעהרער די „חוכבי הלשון העברית" אויף דעם, וואָס איך וועל פערשוועכען מיין נאָמען און כבוד צווישען יודען, אָבגעבענדיג מיינע כחות דער דאָזיגער פרעמדער. אָבער די ליבשאַפט צום נוצליכען האָט אין מיר מנצח געווען דעם פּוסטען כבוד און איך האָב זיך בעשלאָסען: זאָל זיין וואָס עס וויל זיך־איך וועל זיך דערבאַרמען אויף יודיש, די פערשטויסענע טאָכטער, און ס'איז צייט צו טהון פאַר'ן פאָלק, אויך איינער פון מיינע גוטע פריינד (יהושע מרדכי ליפשיץ) איז צו מיר צוגעשטאַנען און ביי אונז ביידע איז געבליבען צו אַגיטירען און איבעררעדען דעם בעל „המליץ" ער זאָל אַרויסגעבען אַ צייטונג אויף דער פאָלקס־שפּראַך. זאָל עס איהם, דעם בעל „המליץ" גאָט געדענקען צום גוטען, וואָס ער איז געקומען צו הילף זיין פאָלק מיט זיין צייטונג „קול מבשר" און האָט געהאַט גרויס ערפאָלג. און איך בין געוואָרען בעגייסטערט און אָנגעשריבען מיין ערשטע ערציילונג —

דאָס קליינע מענשעלי אָדער אַ לעבענס־בעשרייבונג פון אברהם יצחק תקיף. געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר ספרים, אָדעסאַ 1864 (?) אין דער צייטונג „קול מבשר" און נאָך דעם אַ סך מאָהל אין בעזונדערע ביכער.

די דאָזיגע ערצעהלונג האָט געמאַכט אַ גרויסען רושם צווישען יודען, אַזוי אַז אין גיכען איז זי געדרוקט געוואָרען אַ

דריטע אויפלאַגע, ווילנא 1865 (?) און נאָך אַמאָל אַ פיערטע אויפלאַגע (נאָר אין גאַנצען אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט) ווילנא 1879. דער דאָזיגער העפט מיינער איז געוואָרען דער פונדאַמענט-שטיין אין דער נייער יודישער ליטעראַטור. פון דעמעלסט אָן האָב איך זיך פעליבט אין יודיש און האָב די שפּראַך צו מיר . פערקנסט אויף אייביג, און האָב איהר געגעבען די בשמים און קרייטעכצער, וואָס איהר קומט און זי איז געוואָרען אַ שעהנע בעחנטע פּריצה'עטע און האָט מיר געווינען אַ סך זיהן:

דאָס ווינש-פינגעריל, וואָס מיט דעם קען איטליכער מענש דערגרייכען אַלסדינג, וואָס זיין האַרץ ווינשט און בעגעהרט און דורכדעם ניטצליך זיין זיך און דער וועלט. געדרוקט אין וואַרשע (אָהן דעם נאָמען פון דרוק און יאָהר פון ערשינען) און דאַכט מיר אין יאָהר 1865 (?) דאָס דאָזיגע בוך ליגט איצט פאַר מיר אויפ'ן טיש און איך האָב בדעה דאָס צו פערגרעסערען און אַרויסגעבען אויף דאָס ניי מיט אַלע מיינע שריפטען אויף יודיש, וואָס איך הייב איצט אָן צודריקען אויפסניי אין זעהר אַ שענע אויסגאַבע.

די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָדט בעלי-טובות (משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום) זיטאָמיר 1869, געדרוקט צום צווייטען מאָהל: ווילנא 1872. און איז איבעזעצט געוואָרען אויף רוסיש דורך י. מ. פעטריקאָווסקי, ביעלא-צערקאָוו 1884. די דאָזיגע איבערזעצונג איז מיר נישט געפעלען.

פישקע דער קרומער, אַ מעשה פון יודישע אָרעמע לייט. זיטאָמיר 1869, און איצט האָב איך איהם איבערגעמאַכט פאַר אַ ניי בעשעפעניש און וועט זיין דער ערשטער פון אַלע מיינע ביכער אין אַ נייער אויסגאַבע, גאָר אין גיכען.

דער לופט באַלאָן, זיטאָמיר 1869, אַ שענער ספור, פערפאַסט מיט דער הילף פון מיין פריינד הר"ל בינשטאָק, און איז איצט אַ יקר-המציאות. איך האָב איהם געזוכט און נישט געקענט געפונען *)

*) ערשינען אין אַ נייער אויפלאַגע פון „מענדעלע פערלאַג".

דער פיש, וואָס האָט איינגעשלונגען יונה הנביא. פון די מחברים פונ'ם לופט-באַלאָן א. ב. אַרויסגעגעבען פון דער רעדאַקציע פונ'ם „קול מבשר" אָדעססאַ 1870.

די קליאַטשקע אָדער צער בעלי החיים. לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, צו מיין קליאַטשע אין פרעה'ס רייטוואָגען פערגלייך איך דיך כנסת ישראל (שיר השירים א,ט'). אַ מעשה, וואָס האָט זיך פערוואַלגערט צווישען די כתבים פון ישראליק דעם משוגענעם, ווילנא 1873, און איז איבערזעצט געוואָרען אויף פויליש דורכ'ן הער קלעמענס יונאָשע אַ קריסט מלדה ומבטן Warszaza 1886 און זיין איבערזעצונג איז אַ גוטע.

דער אוסטאַוו איבער וואָינסקי פּאָווינאָסט פון א. ב. הג"ל, זיטאָמיר 1874.

יודעל. אַ ספור המעשה אין שירים ע"ם י"א תנועות. אַך יודעל מיין קראַנקער, מיין קראַנקער יודעל, דיין לעבען איז זעהר זעהר אַ טרויעריג ליעדעל אין צוויי טהייל. וואַרשוי 1875.

זמירות ישראל לליל שבת, ליום שבת ולמוצאי שבת, שבת'דיגע זמירות, פערטייטשט אין שירים און גוט דערקלעהרט, בכדי איטליכער יוד בעזונדער זאָל פערשטעהן זייער טהייערען ווערט, ווי שיין זיי זענען אַ גאָטס וואונדער. זיטאָמיר, 1875. די סבה, וואָס האָט מיר געבראַכט איבערצוזעצען די זמירות איז אַזעלכע: וואָרום איך האָב געזעהן די תפלות אין סידור „קרבן מנחה" פאַר יודישע טעכטער און די איבערזעצונג איז אָהן אַ טעם און אָהן אַ ריח, מען קען עס מויל נישט נעמען, דעריבער האָב איך זיך בעשלאָסען אַז ס'איז געקומען די צייט צו טהון פאַר אונזערע שוועסטער די יודישע טעכטער און פראָסטע מענשען אונזערע און זיי אונטערטראָגען אַ מתנה אויף אַ דייטשער שפּראַך. וואָרום אויך זיי האָבען אַזאַ האַרץ ווי מיר, וואָס לעכצט צו גאָטס זיסע ווערטער און מיר קענען זיי נישט פטרן פון דעם און זיי פערמיידען פון גוטס, פון וויסען און מוסר און דאָס אַלץ בעהאַלטען נאָר פאַר אַ קליין ביסעל יחידי-סגולה. און אויך אונזערע הייליגע אבות האָבען איבערזעצט די

תורה אויף דער שפראַך פון פאָלק, און אונזערע תנאים האָבען פאַר זיי בעשטימט טאָלמאַטשעס, כדי דעם המון פון פאָלק צו געבען צו פערשטעהן גאָטס רייד, פאַר וואָס זשע זאָלען אויך מיר נישט געהן אין זייערע וועגען צו געבען חכמה און מוסר צו זייערע קינדער פון היילינען פאָלק אויף דער שפראַך, וואָס זיי פערשטעהן, און פאַר וואָס זאָלען אויך מיר נישט זאָרגען פאַר אונזערע טעכטער און פאַרן גאַנצען המון און פון זיי פערמיידען די גוטע מתנות און שענע אוצרות, וואָס געפינען זיך אין אונזערע תפלות און זיי לאָזען אַרומבלאָנקען אויף די פינסטערע וועגען, זיך צו פערנעהמען מיט נארישקייטען און פוסטע מעשיות וואָס פערנאַרישען און מיר זאָלען נאָר אין זינען האָבען נור אַ קליינעם טייל פון אונזער פאָלק?! צי זענען דען נישט אַלע יודען הייליג און צווישען זיי רוהט גאָט? מיט די זמירות האָב איך אָנגעהויבען די הייליגע אַרבעט פאַר אַ פראָבע, דערנאָך האָב איך איבערזעצט דעם ספר תהילים און שירים און ער געפינט זיך ביי מיר אין מאַנוסקריפּט, און נאָך איהם—

פרק שירה איבערזעצט אויף יודיש און שירים ע"מ י"א תנועות מיט אַ פתיחה געשריבען אויף לשון קודש וועגען פרק שירה און מיט אַ גוטען בעטעמטען פירוש, וואָס גיט צו פערשטעהן לויט הכמת הטבע און לויט די רייד פון אונזערע חכמים ז"ל יעדען מאמר פון די שירה-זאָגער ווי עס פּאַסט פאַר איהם. זיטאָמיר 1875. ס'טהוט מיר לייד אויף דעם, וואָס איך האָב אין זינען געהאַט אַרויסצוגעבען אַ נייעם „קרבן מנחה" וואָס איך האָב איבער פערשידענע סבות נישט דורכגעפיהרט ביז איצט.

—קיצור מסעות בנימין השלישי, דאָס הייסט די נסיעה אָדער אַ רייזע בעשרייבונג פון בנימין דעם דריטען, וואָס איז אויף זיינע נסיעות פערגאַנגען העט ווייט אַזש אונטער די הרי חושך, און האָט זיך געגוג אָנגעזעהן און אָנגעהערט הידושים שיינע זאַכען, וואָס זענען אַרויסגעגעבען געוואָרען אין אַלע שבעים לשונות און היינט אויך אין אונזער לשון, בהשתדלות

מענדלי מוכר ספרים. ערשטער ספר ווילנא 1878. איבערזעצט געוואָרען אויף פויליש דורכן הער קלעמענס יונאָשע אונטערן נאָמען: Donkiszot Żydowski Warszawa. 1885 און פון פויליש איז ער איבערזעצט געוואָרען אויף טשעכיש (בעהעם).

דער פריזיוו. אַ דראַמע אין פינף אַקטען עם תמונת המחבר, פעטערבורג 1884.

דער נוצליכער קאַלענדאַר פאַר די ר.סישע יודען. ער איז ערשינען פינף ביכער פאַר פינף יאָהר: תרל"ז, תרל"ח געדרוקט אין זיטאָמיר, תרל"ט, תר"ם געדרוקט אין ווילנא און תרמ"ג געדרוקט אין אָדעססא. אין זיי געפינען זיך נוצליכע מאמרים און אַ סך גוטע זאַכען.

און אַהוץ די אויסגערעכענטע האָב איך געשריבען נאָך אַ סך מאמרים, און איצט וועל איך אויסלאָזען מיט דעם, וואָס איך האָב אָנגעהויבען—

ספר תולדות הטבע ע"פ חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שניה:

העוף (געפליגעל) מיט אַכט זייטען צייכענונגען און מיט אַ סך הערות אין ספר און צום סוף צו ערקלעהרען די נעמען פון די עופות, וואָס געפינען זיך אין תנ"ך און תרגום, און תלמוד און מהרשים און צו ערקלעהרען אַ סך נישט פערשטענדליכע פסוקים און מאמרי־חז"ל. זיטאָמיר 1866.

עין משפט. ענטהאַלט צוויי מאמרים וואָס געהערען זיך אָן איינער מיטן אַנדערען און פאַרטיידיגען די יודען: דער ערשטער אַן אָפּשאַצונג וועגען דער איצטיגער העבראַאישער ליטעראַטור, וועגען, מצב פון די שולען און געלערענטע רבנים און וועגען פערבעסערען דעם מצב פון די יודען. און דער צווייטער—איז אַנ'ענטפער אוי די שאלות פון דער ממשלה, וואָס זענען געפרעגט געוואָרען וועגען יודען אין דער צייטונג "קיעוולאַנין" און באַווייזט פאַר אַלע פעלקער די פיינקייט פון יודען און זייערע רעליגיעזע ספרים. געדרוקט געוואָרען צום ערשטען אין דער צייטונג „המליץ" און צום צווייטען מאָל ערשינען מיט הערות און אַ סך הוספות פון מחבר זיטאָמיר 1867.

די דאָזיגע מאמרים האָב איך געשריבען און צוגעשיקט דער ממשלה נאָכדעם ווי איך בין פון איהר אויפגעפאָדערט געוואָרען אין אַ ספעציעלען כתב פון 22 נאָוועמבער, יאָהר 1864 נמ. 99 און איך בין באַעהרט געוואָרען מיט אַ דאַנק־בריף פון דער ממשלה פון 12 מערץ יאָהר 1875 נמ. 805 און די דאָזיגע צוויי בריף זענען געדרוקט אין אָנפאַנג פון דעם דאָזיגען ספר.

האבות והבנים ספור אהבים. (ראָמאַן) אדעססא 1868 איז איבערזעצט געוואָרען אויף רוסיש דורך מיין פריינד הר"ל בינשטאָק. פעטערבורג 1868.

ספר דברי הימים להרוסים (געשיכטע פון די רוסען) איבערזעצט אין אַ קלאָרער און פשוטער שפראַך פאַר אַלע יגדען, וואָס זאָלען לייענען און וויסען, וואָס עס האָט פּאַסירט מיט די מענשען פון לאַנד אין וועלכען זיי וואוינען. פון זינט זיי זענען געוואָרען אַ פאָלק ביז דער לעצטער צייט. אָדעססא. יאָהר 1867. דאָס דאָזיגע בוך איז איבערזעצט געוואָרען דורך דעם פאָרשלאַג צו מיר פון דער פאַרוואַלטונג פון דער חברה „מפיצו השכלה בישראל". און צוליב געוויסע סבות האָב איך זיך אָבגעזאָגט פון דער ווייטערדיגער אַרבעט און איז איבערגעזעצט געוואָרען נור בערך אַ דריטעל, זעה „עין משפט" זייט 51 און דער הערה דאָרט.

ספר תולדות הטבע על די חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שלישית:

הזוחלים (קריכענדע בעשעפענישען) מיט זיבען זייטען צייכענונגען און מיט אַ סך הערות אין ספר און אין סוף אויף צו ערקלעהרען די נעמען פון די קריכענדע באַשעפענישען, וואָס געפינען זיך אין תנ"ך און אין תרגום, אין תלמוד און מדרשים און צו ערקלעהרען אַ סך נישט פערשטענדליכע פסוקים און מאמרי־חז"ל. ווילנא 1872.

דעם צווייטען און דריטען טייל האָב איך נישט איבערזעצט פון געלערנטען לענץ, ווי דעם ערשטען טייל, נאָר איך האָב צענויפגעזאַמעלט פון די ביכער פון די נייע אויף דער

גאַנצער וועלט בעריהמטע נאַטור־פאָרשער און האָב זיי צענויפגעשטעלט צום נוצען און פערגעניגען פון די העברעאישע לעזער... איך האָב אויסגעשטעלט אַלע בעלי־החיים און האָב פאַר זיי אויסגעפונען נעמען און זיי געגעבען אַן אָרט אין דער העברעאישער ליטעראַטור. און איך האָב געמאַכט נייע נעמען, איך האָב זיי בעשאַפען אין גייסט פון דער העברעאישער שפראַך, איך האָב אויך צענויפגעזאַמעלט ווי סנאָפּעס אין שייער אַלע נעמען פון בעלי־החיים וואָס געפונען זיך אין פסוק, תלמוד און מדרשים און האָב זיי ערקלעהרט לויט די בעוואוסטע געלערנטע מפרשים (זעה תולדות הטבע, חוברת שניה, פון זייטע 3 און ווייטער און פתח דבר דאָרט).

לוח הסוחרים. און דאָרט געפינען זיך פיינע מאמרים געשריבען אין משנה־לשון (איז איצט אַ יקר המציות). ווילנא 1870.

און אויסער דעם האָב איך געשריבען זעהר אַ סך ווי־סענשאַפטליכע און קריטישע אַרטיקלען און זענען צעשפּרייט אין די צייטונגען „הצפירה", „המליץ", „הכרמל" און נאָך און נאָך, און פון זיי וועל איך דאָ נאָר איינגיע דערמאָהנען: **חכמת הכעמיה** (אין ערשטער „הצפירה") **עמק יהושפט** (המליץ) **מה אני** (השחר) **על הדגים** (הבוקר אור) און נאָך אַזעלכע און אַזעלכע, וואָס איך בין נישט אומשטאַנד אויסצורעכענען, ווארום איך האָב איצט נישט די דאָזיגע צייטונגען.

איך האָב נאָך געשריבען וועגען די חדרים און מלמדים, ווען איך בין געווען אין דער קאָמיסיע אונטער דער אפּיזיכט פון וואָלינער גובערנאַטאָר גרעססער, אין יאָהר 1875. מיין אַרטיקעל איז געפעלען די נאַטשאַלסטוואָ און האָט געהאָלפען לעזען די חדרים און מלמדים פראַגע אין יענער צייט. דער דאָזיגער מאמר איז געבליבען. אין אַרכיוו פון דער קאָמיסיע און צום בעדויערען האָב איך נישט פון אים קיין שום קאָפּיע.